

L'argenter Joan Picó i la custòdia barroca d'Algaida

MIQUEL ÀNGEL CAPELLÀ GALMÉS

L'estudi detallat de l'argenteria barroca mallorquina, com tants d'altres temes d'arts decoratives, resta encara pendent, si bé és cert que durant els darrers anys han aparegut diversos textos que, de manera bastant general, han intentat omplir aquest buit historiogràfic.¹ Generalment, es tracta d'aproximacions a les peces i col·leccions més remarcables; així com a l'objecte més característic i freqüent, la custòdia.² De manera molt més modesta, el present text recull un conjunt de notícies d'arxiu que ens vinculen l'actuació d'un artífex del s. XVII amb una de les peces contemplades al catàleg de l'exposició *Eucharistia*: la custòdia de la parroquial d'Algaida (Làmina 31).³

Més que la seva vàlua artística, el més remarcable de la peça en qüestió ve per la superposició d'elements de distintes èpoques, que cronològicament s'han atribuït a principis del s. XVII i a la segona meitat del s. XVIII.⁴ Es tracta per tant d'una custòdia en la que s'hi entreveu ja a primer cop d'ull la intervenció com a mínim de dos argenters.

La transformació que l'objecte ha sofert fa que se l'hagi qualificat com a custòdia de sol, tot i que és possible que fragments concrets de la peça procedissin d'altres models tipològics precedents. Resultat d'aquesta intervenció és la clara desproporció que s'estableix entre les distintes parts de la peça: un peu mixtilini, un fust estilitzat i altíssim, i un sol gran en comparació amb la resta d'elements.⁵

La descripció més detallada ens identifica la part inferior, amb un peu qualificat com a arcaic per ser de principis del s. XVII, ornamentat amb diversos motius decoratius repussats i cisellats i la superior, del s. XVIII, corresponent a part de la canya i el sol, que

¹ No passa el mateix amb la medieval i amb la renaixentista, al comptar amb el minuciós treball de J. Domenge. Joan DOMENGE i MESQUIDA: *L'argenteria sacra a les esglésies de Mallorca (segles XIV-XVI)*, L'illa de la calma, José J. de Olañeta, Editor, Palma, 1991.

Joan DOMENGE i MESQUIDA: "La torre y la cruz: diálogos entre plástica monumental y artes suntuarias en Mallorca, ca. 1400", *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa*, Serie IV, Quaderni 2, 1997, 63-81.

Gabriel LLOMPART: *La orfebreria mallorquina en torno a 1400*, Trabajos del Museo de Mallorca, 15, Palma, 1969.

² VV. AA.: *Eucharistia. Art Eucarístic*, Govern Balear, Palma, 1993.

Joan DOMENGE i MESQUIDA: "Enlluernats per l'argent. Una visita al tresor", dins Aina Pascual (coord.): *La Seu de Mallorca*, L'illa de la Calma, José J. de Olañeta editor, Palma, 1995, 257-271. Pel que fa al tema de la custòdia:

Pedro A. RULLÁN: *Las custodias de las Baleares*, Panorama Balear, Palma, 1954.

J. MIRALLES SBERT: *Las Reliquias y Relicarios de la Catedral de Mallorca*, Palma, 1961.

³ VV. AA.: *Eucharistia. Art Eucarístic*, fitxa de catàleg nº 105, 152: Custòdia de sol, inusual dins la tipologia, per mor de la juxtaposició d'elements de diferents èpoques i que van des del barroc inicial al tardà. El peu és quadrangular, de concepte ben arcaic. La canya és altíssima i sobre el nus s'ha aplicat rocalla d'argent. D'aquí surten -a manera de branques- dues figures alades que recorden, tant per la forma com per la posició, els mascarons de proa dels vaixells; suporten cada una un àngel portador d'espigues i raïms, d'un tamany desproporcionat per les figures, però bò com a contrapunt del sol. El vericle va envoltant de niguls i querubins i coronat per una petita creu.

⁴ VV. AA.: *Eucharistia. Art Eucarístic*, 152

⁵ "Argent parcialment, sobredaurat, repussat i cisellat; bronze; elements de fosa. 109 x 57 x 25cm.". VV. AA.: *Eucharistia. Art Eucarístic*, 152.

no mostra, simptomàticament, cap motiu decoratiu cisellat o repussat remarcable, tan sols el vericle envoltat de niguls i el joc característic de bicromies d'aquestes peces.

La base presenta dins quatre medallons la repetició de dos motius heràldics: una torre o castell que podríem identificar tal vegada amb l'escut de la Universitat, i un gall, més difí cil de reconèixer, però que podria ser al·lusiu a un dels patrons principals de l'església, sant Pere (Làmina 32). De totes formes creiem que s'ha de tractar per força dels escuts dels patrocinadors de la custòdia. La repetició aquests mateixos motius es troba al nus principal; encara que estan tapats quasi completament per l'aplicació d'un element decoratiu d'argent, que ajuda a equilibrar artísticament els dos apèndixs laterals (Làmina 33). Els dos àngels portadors d'espigues i raïms també semblen ser un afegit (Làmina 33), que podria procedir d'alguna altra peça ja existent a la parròquia.⁶

La documentació presentada ens situa la realització d'una nova custòdia per a l'església parroquial d'Algaida a mitjans del s. XVII. Concretament, el 1657 la Universitat encomanà a jurats i rectors la visita de distintes parròquies de Ciutat i d'altres llocs per a prendre model, per a fer una nova custòdia del Santíssim Sagrament, així com expressava el manament fet pel bisbe Diego de Escolano durant la seva darrera visita pastoral.⁷ El 1662 l'argenter Joan Picó ja havia enllestit la custòdia nova o, si més no, una remodelació segons el gust de l'època d'una primitiva peça.⁸

La resta de transcripcions de l'apèndix documental corresponen a les diverses deliberacions sobre les transaccions econòmiques, bastant complicades per altra banda, que s'estableixen entre els clients i l'executor.⁹

La no satisfacció de les quantitats estipulades per a la realització de la peça fa que sorgeixi un conflicte entre l'artista i la Universitat.¹⁰ El deute, que pujava fins les 90£ i sumant interessos fins a les 100£, no es resolgué fins passat l'any 1669.¹¹ Sembla que el 1672 encara es devien algunes partides.¹²

És prou clar que d'una manera o altra J. Picó intervingué en la custòdia, fet que, malgrat l'arcaisme del peu, fa avançar la cronologia d'execució o remodelació de l'objecte cap a la meitat del s. XVII. Pel que fa a la part superior de la peça, la que la defineix com a custòdia de sol, no hem pogut localitzar el document que permeti parlar de l'artífex del s.

⁶ Podria tractar-se de dos àngels procedents de l'anterior custòdia. Aquesta és descrita a la visita de fra Simó Bauçà del 1620 de la següent forma: *Item una custòdia de argent ab dos àngels y lo peu de fust forrat de llaua e argent tot deurat de or per a aportar lo Sanctíssim Sagrament a la professó ab dos crestal s* (AMA, 884, f. 128). De fet, en comparació amb les espigues i els raïms es veuen clarament desproporcionats, presentant a la seva espatla restes de metall significatives d'haver estat encastats en una altra peça.

⁷ Doc. 1. Malgrat la pobresa del document, és un bon exemple de les formes de selecció i difusió dels models tipològics i de la preocupació a l'hora d'escollir l'executor d'un objecte sumptuari tan important com és la custòdia; així com del capficament de la vila per a satisfer les constants exigències eclesiàstiques, que obligaven a mantenir els centres de culte de la manera més decent possible.

⁸ Està documentada la intervenció de J. Picó, o d'algun descendent seu, a la catedral de Mallorca a principis del s. XVIII. Joan DOMENGE I MESQUIDA: "Enlluernats per l'argent ...", 266.

⁹ El tema dels patrocinadors artístics durant l'edat moderna ha estat poc tractat. Entre les darreres aproximacions cal citar la de Sebastià RIUTORT TABERNER: "Sant Josep fa la capta. Religiositat, societat i art a la Mallorca del segle XVIII: les confraries com a client artístic", *L'art barroc a Mallorca. Miscel·lània, Estudis Baleàrics*, 66/67, Palma, 2000, 59-77. La documentació que presentam és un bon exemple per a interpretar sociològicament les difícils relacions que s'estableixen entre els uns i els altres.

¹⁰ Com es desprèn del Doc. 2 i 6 l'argenter hagué de recórrer a les autoritats pertinents per a poder cobrar el treball obrat. Evidentment, aquest és un aspecte propi d'estudis sociològics, que va molt més enllà de les simples pretensions d'aquest article.

¹¹ Doc. 9. Els diversos pagaments del treball de J. Picó efectuats entre el 1656 i el 1669 es troben al Llibre de Manaments de pagaments dels Jurats als Clavaris de 1615 a 1716 (AMA, 896, f. 70, 75, 80v, 91) i també al Llibre de Comptes (AMA, 886, f. 32). El 30 de juliol de 1661 cobrà 25 £ pel seu treball.

¹² AMA, 896, f. 91.

XVIII. Ara bé, sí que podem fer una breu anotació que ens pot ajudar a situar el moment concret de realització de la modificació. La dada ens la proporciona una inscripció, realitzada amb un simple punxó, sobre la custòdia, al nus que connecta la part superior amb la inferior: *Togores pr Refesit*.

A manera d'hipòtesi i per acabar, podem plantejar que es tracta d'un encàrrec de Francesc Tugores, rector de l'església entre el 1742 i el 1771, data de la seva mort. Es tracta d'un personatge molt important per a la història de l'església d'Algaida, ja que va ser un dels promotors de la construcció de la capella del Roser entre els anys 1748 i 1755.¹³

Documentació

1

1657, juny, 10.

(...) Molt honors. Senyors y savi Consell lo perquè havem fet aiustar a vs. ms. és per ha ferlos notori que nos donen lloch per affecta de haver de fer la custòdia del Santí ssim Sagrament conforma stà menat en la vissita ha feta lo Illm. y Rdíssim senyor dn. Diego Scolano Bisba de Mal[]orca vs. ms. aconsellaran lo més convenient.

Sobra la qual proposició an discorregut los vots y parers de un en altra *ut moris* est fonch votat conclús y determinat per tot lo sobra dit Consell *nemine discrepante* de què los Jurats y Rectors vayn en siutat y miren en altres llochs ha hont si a ha custòdia. Conformase ha vist y que se fassa de la mateixa manera en aquelles etc.

AMA, 25, f. 89-89v.

2

1662, març, 5.

Més se preposa a vs. ms. com m^o. Juan Picó, argenter, peñore le present vile per reó de le custòdia a feta dite vile y tembé altres perticula[r]s que tenen pòlises de tall de isglésia los quals demanen dine[r]s, y amenassen de peñarar, y axí los demenam lo que més convé fer per que dite vile no petesca gastos y axí vs. ms. nos aconselleran lo més convenient per dites cosses.

Sobre le qual preposició fonch votat conclús y determinat per le maior part dels consellers nigú discrepant és que contenen ab dit Picó, y contat torneran citar dit Consell y veuran lo que se farà.

Testes Melquior Jelebert y Guillem Sastre sen[ior].

AMA, 25, f. 168v.

3

1662, març, 25.

Molt honors. Sr. Il. y savi Consell lo per què auem fet aiustar a vs. ms. és per donar los reó com auem contat en m^o Juan Picó, argenter, y trobam serli deutors de cosse de 80£. Contat les bestretes y mans y lo que ha possat més en plate y axí vss. mss. nos aconselleran lo que deu los atministrerà. Sobre le qual preposició an discorregut los vots de un en altre *ut moris est* fonch votat conclús y determinat per tot lo sobre dit Consell que-s prenguem dine[r]s del dit Picó, o, de altri a ynterès a reó de sinch lliures y sinch sous per sentenar.

Testes Antoni Armeller, treginer, y Bartomeu Remonel.

AMA, 25, f. 169.

4

¹³ Miquel A. CAPELLÀ GALMÉS: *Els retaules de l'església d'Algaida*, Monuments de les Illes Balears, 16, IdEB-Ajuntament d'Algaida, Mallorca, 1999, 48-56, 88.

1662, març, 30.

Més se propose a vss. mss. com auem tractat ab m^o Juan Picó, ergenter, a sirca lo que li deuem de le custodij y dit Picó no se contenta de prendre interès a reó de sinch per cent, sinó que vol los dine[r]s, o, a reó de vuyt per sent. Sobre le qual preposició fonch votat conclús y determinat per le maior part de conselle[r]s que los honors jurats sercan dine[r]s a manco de vuit (sinc ratllat) per sent per pegar dit Picó y si no en troben en prenguen a reó de vuit per sent de ell, o, de altre y paguen dit Picó.

AMA, 25, f. 170v.

5

1662, juny, 4.

Molt honors. Srs. y savi Consell lo per què hauem fet ajustar a vs. ms. és per donarlos rehó com nostre vila té necessitat de diner per a pagar a mestre Picó, argenter, lo que se li deu de la custòdia que seran de 85£ fins a 90£. Vs. ms. determineran de (...) heurem diner per pagar dit Picó y o si li farem interès a reó de vuit per cent.

Sobre la qual propositió han discorreguts los vots y perers de un conseller en altre *ut moris est* fonch votat conclús y determinat per tot lo sobre dit Consell ningú discrepant que los jurats ho és han de comptar los jurats olims dels diners romengueren de las festes del nexement de sereníssim prínseph Sr. nostre y després si falta ninguna cosa torneran ajustar al Consell.

Testes ett. mestre Miquel Pou, perayre, y mestre Pere Juan Uguet parayre.

AMA, 25, f. 177

6

1662, juny, 11.

Més se propose a vs. ms. com lo argenter Juan Picó ens té apretats per lo que li deuem de le custòdie vs. ms. nos aconselleran de ont evrem diner per pegat dit Picó o fer lin interès a revó de vuit per sent y axí matex demenam a vs. ms. de ont evrem diner per pegar de nou lliuras per selari de sentència. Vs. ms. aconsellera[n] lo feador.

Fonch votat conclús y determinat per tot lo sobre dit Consell ningú discrepant que los honos. jurats tinguen ple poder y sindicat de poder firmar acte a mestre Juan Picó de lo que le vile li deu per revó de les custòdie a interès a revó de vuit per sent per tot lo que li deu dite ville y si dite quantitat no eribe a sent lliures se-ls done loch de pendre diner fins a sent £ de dit Picó y de aquel se aje de pegar dit selari de sentència.

Més se propose a vs. ms. donen sindicat a un dels jurats per poder firmar acte de interès a revó de vuit per sent y obliga nostre vile y singula[r]s de aquella a mestre Juan Picó y de poder pendre lo diner que felterà fins a sent £.

Fonch votat conclús y determinat per tot lo sobre dit Consell ningú discrepant que se done sindicat a lo honoratble Llorens Sure[de] altre dels jurats de poder firmar acte a mestre Juan Picó e interès a reó de vuit per sent y per dit afecta porer obligar nostre vile y singula[r]s de aquela *quare* etc.

Testes Bernat Oliver y Juan Venrell.

AMA, 25, f. 179-179v.

7

1662, juny, 20.

Més se propose a vs. ms. que m^o Nicolau Cerdell, apotecari, demane dine[r]s li deuem de sera á pres nostre vile de le sua botiuga y altre pòlises de tall de isglésia se deuen a perticula[r]s se demane un tall de le isglésia (ratllat vs. ms. nos aconselleran lo feydor) y tanbé matex per a tornar 100£ a Juan Picó, ergenter, a que le vile està obligade ferli interès a reó de vuyt per sent. Vss. ms. aconselleran lo fayedor.

Sobre le qual preposició an discorregut vots y perer de un conseller en altre *ut moris est* fonch votat conclús y determinat per tot lo sobre dit Consell nigú discrepant de que se fasse dos migs talls: so és mig tall per a tornar 100£ a Juan Picó, ergenter, los quals està obligade le vile a ferlin interès a reó de vuyt per sent a d-equell mig tall se done tres messos de temps en el clevari corrent per a tornar dit diner a dit Picó y pessat dits tres messos par lo interès dit clevari advertint

que per dites 100£. no tingue obligació dit clevari a pendre nangun pegament fent li mendat de què no-ls prengue sos pene de no pendre-ls hi en conte, y lo altre mig tall sia per a pegar los mals de nostre vile etc.

Testes Miquel Verdera, perayre, y Juan Seguí .
AMA, 25, f. 180v.

8

1662, juliol, 23.

A istància dels honors. iurats de le present vile de Algayde a fete fe Llorens Castlà mige de nostre cort auer intimat a Juan Barcelo clavari de dite vile que dins quatre messos done y pach a Juan Picó , argenter, sent lliures dich 100£ les quals se li devian per resta de le custodi juntament ab lo interès discorregut a reó de vuit per sent des del 16 juny del present any y no pegat dins dits quatre messos peguerà lo interès y los gastos per dit afecta se poden causar protestant li que no prengue pòlises ni fasse nangun pagament per reó de un mig tall li és estat entregat per dit afecta, que primer no aje satisfet a dit Picó protestant li que no se li pendrà en compte lo que peguerà del dit mig tall que primer no sia satisfet advertint que axí està determinat ab lo Consell de le present vile com més llarguement és de veura dat Algayde als 23 juliol 1662.

AMA, 896, f. 80v.

9

1669, octubre, 10.

Molt honor y savi Consell lo perquè auem fet ajustar a vss. mss. és per ferlos a saber com lo Sr. Nicolau Cardell, apotecari, y lo Sr. Juan Picó, argenter, demanen diner. Demenam a vss. mss. d-on los auem de pagar, vss. mss. doneran son vot.

Sobre le qual preposició an discorreguts los vots y pere[r]s de un en altre *ut moris es* fonc votat conclús y determinat per lo sobre dit Consell nigú discrepant de què se done mig tall de le obre de les isglésia [p]er a pagar allí a hont serà més nesesari.

Testes Antoni Prats y Munar y Matia Ribes pa.
AMA, 25, f. 286v.

RESUMEN

El presente trabajo presenta nuevos datos sobre la custodia de la iglesia de Algaida. Además se estudian algunas de sus características formales e iconográficas. La pieza en cuestión fue realizada por el platero del s. XVII Juan Picó. La custodia se modificó durante el s. XVIII, momento que se aprovechó para darle su aspecto actual.

ABSTRACT

This paper brings some new data about the monstrance of the church of Algaida (Majorca, Balearic Islands). Besides, it furnishes a thorough report on the formal and iconographic features that characterize the monstrance. The author of part of the work is Joan Picó, a silversmith from the Seventeenth century. The object was modified during the Eighteenth century, giving it the actual appearance.